

Bartłomiej Cieśla
Uniwersytet Łódzki
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-4624-791X>
e-mail: bartlomiej.ciesla@uni.lodz.pl

Przecinek w zdaniach z imiesłowami przymiotnikowymi

Comma in sentences with adjectival participles

Abstrakt

Celem artykułu jest przegląd reguł interpunkcyjnych dotyczących przestankowania zdań zawierających imiesłów przymiotnikowy. Pod uwagę wzięto przede wszystkim materiały (słowniki, poradniki, odpowiedzi udzielone na łamach poradni językowych) opublikowane po roku 2000, ponieważ – jak się zdaje – to właśnie one w największym stopniu kształtują współczesną praktykę pisowniową. W artykule przyjrano się takim aspektom prezentacji zagadnienia, jak: zakres i stopień szczegółowości opisu, zbieżność/rozbieżność opinii, przydatność poszczególnych językowych zaleceń. Zaakcentowano również możliwy kierunek zmian w objaśnianiu wskazanego fragmentu normy interpunkcyjnej.

Słowa kluczowe: użycie przecinka, przecinek a imiesłowy przymiotnikowe, poradnictwo językowe

Abstract

The aim of the article is to review rules of punctuation concerning sentences with an adjectival participle. First of all, only sources published after 2000 were taken into account (dictionaries, handbooks, answers from linguistic advice services) because, it seems, they have shaped the contemporary punctuation practice to a decisive degree. The article scrutinizes such aspects of the issue as: the scope and details of the description, convergence / divergence of opinions, usefulness of individual linguistic recommendations. A possible direction of changes when it comes to explaining the analysed instance of punctuation norms is also indicated.

Key words: the use of a comma, comma and adjectival participles, linguistic advice

1. Wstęp

Celem artykułu jest przegląd reguł interpunkcyjnych, w których opisuje się użycie przecinka w zdaniach zawierających rzeczownik (jako człon oznaczony lub domyślny) oraz imiesłów przymiotnikowy (czynny lub bierny) występujący w jego prawo- lub lewostronnym sąsiedztwie¹. Analiza służyć ma wskazaniu odpowiedzi na kilka pytań: 1) Od czego uzależnia się konieczność (możliwość) postawienia przecinka między rzeczownikiem a przydawką imiesłowową?; 2) Czy opinie normatywistów dotyczące wskazanych zestawień słownych i sposobu ich przestankowania są zbieżne, czy wzajemnie się wykluczają?; 3) Jaki jest stopień przydatności postulowanych rozwiązań?; 4) Czy wypracowane przez językoznawców zasady można odnieść do wszystkich sytuacji pisowniowych, jakie uwydatnia bogate uniwersum polskiej mowy?; 5) Jaki jest stopień szczególowości postulowanych rozwiązań?

Artykuł z założenia ma charakter przeglądowny, stanowić ma zestawienie najważniejszych ustaleń poczynionych w sygnalizowanym obszarze wiedzy językoznawczej.

Polem analitycznych odniesień uczyniono uwagi opublikowane w najważniejszych opracowaniach normatywnych dotyczących – wyłącznie lub w dużym zakresie – przestankowania, wydanych po roku 2000, a także opinie językoznawców formułowane na łamach internetowych poradni językowych. Cytowane rekomendacje pochodzą przede wszystkim z następujących źródeł: *Wielkiego słownika ortograficznego PWN* pod redakcją Edwarda Polańskiego [dalej: WSO] (2010)², *Poradnika interpunkcyjnego* autorstwa Edwarda Polańskiego, Marka Szopy i Ewy Dereń [dalej: PI] (2010), *Słownika interpunkcyjnego* autorstwa Jerzego Podrackiego i Aliny Gałązki [dalej: SI] (2002)³, internetowej Poradni Językowej PWN [O1–O11], wyjątkowo z innych źródeł [O12, O13]. Podaną cezurę przyjęto ze względów praktycznych: wydaje się, że poddane analizie opinie wywierają największy wpływ na kształtowanie praktyki pisowniowej w zakresie interpunkcji. Odniesienia do starszych opracowań normatywnych (głównie do koncepcji Stanisława Jodłowskiego), umieszczone na marginesie zasadniczej części rozważań, pozwolą uwydatnić

¹ Warto dodać, że konteksty pisowniowe wskazywane w artykule obejmują również inne części mowy: nie tylko imiesłów, lecz także przymiotnik. W pracy skupiono się na imiesłowach, bo przez odniesienie do tej właśnie grupy słownictwa formułuje się najczęściej wątpliwości w zakresie niniejszego kontekstu, por. zapytania do internetowych poradni językowych. Nieco ogólniej można go opisać jako zestawienie rzeczownika i przydawki przymiotnej.

² W wydaniach późniejszych nie uszczegółowiono niniejszej problematyki.

³ Nowsze wydanie książki zostało opublikowane pod innym tytułem: *Gdzie postawić przecinek?*. Warszawa 2010 (i kolejne wydania).

ciągłość współczesnej narracji naukowej, która nie funkcjonuje przecież w próżni, lecz stanowi kontinuum wcześniejszych ustaleń poczynionych przez wybitnych polskich syntaktyków.

Niniejszy artykuł nie stanowi kompletnego stanu badań w zakresie opisywanej problematyki, jego celem zaś, wskazywanym pośrednio przez wymienione na początku pytania badawcze, jest określenie współczesnego stanu normy interpunkcyjnej⁴ w zakresie przestankowania fraz zawierających imiesłów przymiotnikowy.

W opracowaniu przedstawiono przegląd zasad interpunkcyjnych w kolejności od SI, przez WSO, do PI. Rekomendacje formułowane przez autorów, które starano się sklasyfikować i opatrzyć uogólniającym nagłówkiem, wzbogacono o opinie publikowane na łamach poradni językowych.

2. Przestankowanie imiesłów przymiotnikowych a współczesna refleksja normatywna

2.1. Użycie przecinka w zdaniach z imiesłowem przymiotnikowym jest uzależnione od czynników strukturalnych oraz intencji piszącego

Pogląd taki eksponują autorzy SI⁵. Pierwsza z przesłanek stanowiących źródło normatywnych rozstrzygnięć (struktura) znajduje oparcie w kryterium składniowym oceny poprawności interpunkcyjnej. Polskie reguły przestankowania formułowane są na podstawie analizy granic między poszczególnymi jednostkami tworzącymi wypowiedź, relacji składniowej między nimi, intonacji czy rytmiki (Karpowicz 2009: 142).

Jakie więc konstrukcje wymuszają na odbiorcy konieczność przestankowania w zdaniach zawierających imiesłów przymiotnikowy? Według autorów jedynym kontekstem pisowniowym, w którym przecinka należy użyć, jest wtrącenie budowane z wyzyskaniem imiesłowu (zwykle w pozycji ini-

⁴ Jakkolwiek normie językowej poświęcono wiele opracowań naukowych i w zasadzie po dziś dzień uznawana jest za problem badawczy wymagający konfrontacji z bogatymi możliwościami współczesnego językoznawstwa korpusowego, jej opisy mają na ogół charakter integracyjny i stanowią generalizację obejmującą zakresem zarówno wszystkie poziomy języka, jak i elementy niesystemowe. Skoro jednak w refleksji nad poprawnością wypowiedzi po wielokroć czyni się rozróżnienie na to, co wewnątrz- i zewnątrzjęzykowe, warto się zastanowić nad przydatnością wskazanej dychotomii w analizie normy. Uogólnianie opisu oprócz wrażenia nieadekwatności budzi przekonanie, że separatystyczne ujęcie problemu (związane z koniecznością wydzielenia normy interpunkcyjnej jako odrębnego zagadnienia analiz) jest konieczne do utrzymania spójności preskryptywnej narracji.

⁵ Problem opisano na stronach 28–29.

cialnej wobec członu nominalnego), por. *Spotkałam, mieszkającą od lat za granicą, koleżankę*. Przecinek można wprowadzić⁶, gdy imiesłów umiejscowiony po rzeczowniku inicjuje rozbudowany sąd⁷, por. *Był to zły system wychowawczy (,) wyzwalający w człowieku najgorsze cechy, z a w s z e z a s t r z e b a p o m i n a ć*, gdy imiesłów w stosunku do rzeczownika pojawia się w prepozycji i nie stanowi elementu wtrącenia, np. *Mieszkającą od lat za granicą koleżankę spotkałam wczoraj*. W każdym innym wypadku, według autorów, kryterium rozstrzygającym jest intencja autora. Zdanie, które uznać można za ilustrację sygnalizowanej *expressis verbis* dowolności, zawiera rzeczownik oraz imiesłów przymiotnikowy bezpośrednio ze sobą sąsiadujące. Człon określający wraz z towarzyszącą mu niewielkich rozmiarów grupą składniową nie jest odczuwany jako zapowiednik, a jednocześnie jeden z elementów dopowiedzenia, por. *Spotkałam koleżankę (,) mieszkającą od lat za granicą*. Autorzy nie precyzują, jakie argumenty językowe mogą wpływać na decyzję piszącego, można jednak przypuszczać, że idzie tu zarówno o względy semantyczne, jak i brzmieniowe⁸. Niepostawienie znaku przestankowego uwydatnia fakt, że imiesłów wraz z poprzedzającym go rzeczownikiem wykazują duży stopień powiązania semantycznego, w związku z czym między nimi nie powinno być pauzy. To, jak rozumieć owo powiązanie semantyczne, nie jest przedmiotem rozważań badaczy, jakkolwiek trzeba zauważyć, że w niektórych opracowaniach interpunkcyjnych stanowi punkt wyjścia do prezentacji całego zagadnienia.

Opis, jaki przedstawiają czytelnikom Jerzy Podracki oraz Alina Gałązka, dostosowany jest do ogółu odbiorców. Badacze unikają w nim odwołań do specjalistycznych językoznawczych pojęć, co widać m.in. w tym, że wyodrębniony kontekst pisowniowy tytułują bez użycia nazwy *imiesłów*. Dążenie do przystępnego zaprezentowania problemu skłania zapewne autorów do rezygnacji z innych eksplikacji, m.in. nawiązań do argumentów natury semantycznej⁹.

Do kryterium tzw. intencji piszącego w jednej ze wskazówek udzielanych na łamach Poradni Językowej PWN odwołuje się również Mirosław Bańko:

⁶ Zdaniem autorów jest to rozwiązanie lepsze: „[imiesłowy] **zazwyczaj oddzielamy przecinkiem** [wyróżnienie – B.C.], jeśli są one centrum rozbudowanego określenia, występującego po wyrazie określanym” (s. 29).

⁷ Ocena tego, co rozumieć przez *rozbudowany sąd*, jest pozostawiona czytelnikom.

⁸ Informacja ta jednak nie pada, stąd eksponowany kontekst określono jako odwołanie do intencji piszącego.

⁹ Przejawem wspomnianego dążenia jest też pierwsze ogólne zalecenie: „Reguły dotyczące użycia przecinka są fakultatywne: przecinek (lub np. myślnik) może, ale nie musi być użyty”.

To samo zdanie można czasem zapisać z przecinkami lub bez przecinków, co nie zmienia znaczenia, ale ma wpływ na hierarchię treści, por. »Dwaj dziennikarze wysłani w delegację do Libii zrobili tam ciekawy reportaż« i »Dwaj dziennikarze, wysłani w delegację do Libii, zrobili tam ciekawy reportaż«. W drugim zdaniu nadawca sygnalizuje, że informację, którą przekazał między przecinkami, traktuje jako drugoplanową (O5)¹⁰.

Aspektem, jaki musi wziąć pod rozwagę piszący, jest więc – zdaniem uczonego – ranga treści formułowanej przy użyciu rozbudowanego imiesłowu. M. Bańko zwraca też uwagę na związek między koniecznością użycia przecinka a stopniem rozbudowania imiesłowu rozwiniętego: „Przed imiesłowami przymiotnikowymi stawiamy przecinek zazwyczaj wtedy, gdy są rozwinięte. Im bardziej rozwinięte, tym bardziej chcemy ów przecinek postawić. I tym bardziej będzie go oczekiwał czytelnik, gdyż przecinek, dzieląc długie zdania na części, ułatwia lekturę” (O9).

2.2. Użycie przecinka w zdaniach z imiesłowem przymiotnikowym jest uzależnione od czynników strukturalno-semantycznych

Taki pogląd wyrażony jest w WSO, niewątpliwie najbardziej wiarygodnym i aktualnym opracowaniu zawierającym opis polskiej pisowni¹¹. Kwestii przestankowania imiesłowów przymiotnikowych poświęcono wyłącznie jedno zdanie, w którym użycie bądź pominięcie przecinka uzależnia się od semantycznej funkcji imiesłowu. Zasadę zapisano w formie negacji: *nie oddziela się również*¹² [przecinkiem] *przydawek wyznaczających zakres*

¹⁰ M. Bańko, wykładając problem przestankowania imiesłowów przymiotnikowych, odwołuje się najczęściej do kryterium strukturalno-semantycznego (patrz pkt. 2.2.). Wydaje się, że powinno ono znaleźć zastosowanie w rozstrzygnięciu o poprawności interpunkcyjnej obu cytowanych wypowiedzi. Zdanie pierwsze, bez przecinków, mogłoby zostać użyte w tekście, w którym przed wystąpieniem zwrotu *wysłani w delegację do Libii* nie podano jeszcze nazwisk opisywanych osób. Fraza oparta na imiesłowie zawęzałaby zatem zakres rzeczownika i liczebnika, precyzując, której pary dziennikarskiego tandemu dotyczy tekst. Zdanie drugie, z przecinkami, powinno być użyte, gdy tożsamość opisywanych osób została w artykule ujawniona przed wystąpieniem połączenia.

Sformułowana przez językoznawcę porada stanowi *de facto* nawiązanie do problemu przestankowania wtrąceń i dowodzi, że ocena normatywna jednego kontekstu pisowniowego może być dokonywana z wyzyskaniem różnych kryteriów. Warto przy tym zauważyć, że człon obustronnie wyodrębniony przecinkami lub myślnikami nie zawsze wyraża treść drugoplanową, niekiedy jest to fragment, którego rangę nadawca chce podkreślić.

¹¹ Problem ten opisano na stronie 134.

¹² Zdanie dotyczące interpunkcji imiesłowów przymiotnikowych pojawia się w kontekście spostrzeżeń dotyczących przestankowania przydawek równorzędnych i nierównorzędnych.

określanego rzeczownika. Jako egzemplifikację działania reguły przytacza się zdanie z imiesłowem w postpozycji: *Podróźni jadący tym pociągiem są obowiązani mieć miejscówki*. Przykład opatrzony został znaczeniową eksplikacją, mającą tłumaczyć sens wypowiedzi i wskazywać, że mowa o ‘podróźnych, którzy jadą tym pociągiem’. Charakterystyka proponowana przez Edwarda Polańskiego może zaskakiwać dużym stopniem lakoniczności wobec liczby potencjalnych kontekstów pisowniowych budzących wątpliwości natury interpunkcyjnej. Autor widzi co prawda konieczność przyjrzenia się innym strukturom składniowym zawierającym imiesłów przymiotnikowy, czego potwierdzenie stanowią rekomendacje eksponowane w PI, świadomie jednak ogranicza opis wyłącznie do jednej sytuacji. Zdawkowe objaśnienie, zawierające *notabene* językoznawczy termin, ilustrowane wyłącznie dwoma komunikatami pozostawia czytelnikom, często przecież niepolonistom, dużą dozę niejasności. Co więcej, pierwszy przykład ilustrujący regułę wydaje się o tyle nieprzejrzysty, o ile przecież zakres rzeczownika *podróźni* nie jest w tym wypadku wskazywany wyłącznie przestankowaniem (= zawężany przez imiesłów), ale sygnalizowany też leksykalnie – wyznacza go zaimek użyty w zwrocie opierającym się na imiesłowie. Poznawczo przejrzysty z pewnością jest drugi przykład: *Robotnikom zatrudnionym na budowie mostu zapewniono bezpieczne warunki pracy*, z wyjaśnieniem: ‘tym spośród robotników, którzy zostali zatrudnieni przy budowie mostu’.

Ujęcie eksponowane w WSO oparte jest na rozumowaniu Stanisława Jodłowskiego, który wśród imiesłówów przymiotnikowych współkonstituujących wypowiedzenie dostrzegał przydawki integralne – ściśle powiązane z wyrazem określanym, tworzące z nim „związek, kształtowany w jednym akcie zdaniotwórczym”¹³, oraz przydawki pozakonstrukcyjne (wplecione

¹³ Przydawki integralne zawężają najczęściej zakres wyrazu określanego, np. *Spojrzeliliśmy w kierunku wskazywanym przez przewodnika*, mogą też pełnić funkcję charakteryzującą, np. *Teraz go dopiero poznawała po głosie nieco chropowatym* (Jodłowski 2002: 103–107). Na podstawie przykładów można wnioskować, że przydawka integralna to człon wypowiedzenia, bez którego stan rzeczy, o którym chce powiedzieć nadawca, albo nie będzie prawidłowo wskazany, albo zostanie zubożony o istotny – zdaniem nadawcy – komponent treściowy. Przydawki charakteryzujące mogą występować w funkcji członów pozakonstrukcyjnych, o ile posiadają cechy odpowiadające przydawkom dopowiadającym lub wplecionym. S. Jodłowski pisał o tym w artykule z roku 1950, w którym stwierdza, że zarówno przydawka integralna, jak i pozakonstrukcyjna (uboczna) mogą służyć kwalifikowaniu przedmiotu, którego zakres jest wiadomy (Jodłowski 1950: 23), np. *mruknął SCEPTYCZNIE brunet schylony nad mapą* [zdanie z przydawką integralną; pod akcentem zdaniowym znajduje się przysłówek, przed imiesłowem może się pojawić krótka pauza]; *mruknął sceptycznie BRUNET, schylony nad mapą* [zdanie z przydawką pozakonstrukcyjną; pod akcentem jest rzeczownik, przed imiesłowem wyczuwalna jest dłuższa pauza].

lub dopowiadające/dopowiadane)¹⁴, niosące informację drugorzędą znaczeniowo (Jodłowski 2002: 101–103)¹⁵. Warto też wspomnieć, że niniejszy przepis pierwszy raz został sformułowany w 1935 r. i stanowi odzwierciedlenie interpunkcji francuskiej (Jodłowski 2002: 104). Jak podkreśla językoznawca, regułę dotyczącą przestankowania przydawek integralnych i pozakonstrukcyjnych wypracowano na podstawie obserwacji rodzimej tendencji sprzecznej z aprobowanym wówczas przez niektórych językoznawców zwyczajem oddzielania przecinkiem każdego imiesłowu przymiotnikowego (Jodłowski 2002: 104).

Adam Wolański zwraca uwagę na to, że właściwa interpretacja niniejszej zasady może sprawiać trudności, co wynika „z nieokreślonego statusu [...] imiesłowów i całych wyrażen imiesłowowych” (O7)¹⁶:

¹⁴ Przydawka dopowiadająca wieńczy eksponowaną myśl, np. *Wielką salę zalegał półcień, pomnażający zgrozę*, przydawka wpleciona ją przerywa, np. *Nagle poprzez wiatr, nućący jakąś piosenkę, doleciał go turkot motoru i wibrująca trąbka* (Jodłowski 2002: 107–110).

¹⁵ W podręczniku akademickim autorstwa S. Jodłowskiego wskazane rozróżnienie przydawek zostaje ograniczone wyłącznie do dwóch kategorii: przydawki wyodrębniającej oraz dopowiadającej, por. *Zapewne ucieszę Panią wiadomością, że wśród turystów karmiących gołębie przeważają goście z NRF* [zdanie z przydawką wyodrębniającą]; *Szczuka, ciężko wsparty na lasce, patrzył w ziemię* [zdanie z przydawką dopowiadającą] (Jodłowski 1977: 90).

¹⁶ Adam Wolański, zapytany przez jednego z czytelników Poradni Językowej PWN o poprawność interpunkcyjną zdania: *Ukazane w nich innowacyjne metody wykrywania sprawców wykorzystujące nowoczesne technologie sprawiają, że tego typu realizacje biją rekordy popularności*, wskazuje kategorycznie, że rozwinięty imiesłów przymiotnikowy należy [w tym wypowiedzeniu] wydzielić obustronnie myślnikami lub przecinkami (O1). Rozstrzygnięcie to sugeruje – zgodnie z ujęciem eksponowanym w WSO – że zdaniem nadawcy komunikatu wszystkie innowacyjne metody stosowane w kryminalistyce bazują na nowoczesnych technologiach i wszystkie biją rekordy popularności. Niewykluczone jednak, że celem piszącego była nobilitacja tylko pewnej części innowacyjnych sposobów ścigania przestępców. Zgodnie z taką interpretacją imiesłów przymiotnikowy zawęzałby zakres określonego rzeczownika i nie mógłby zostać poprzedzony żadnym znakiem interpunkcyjnym. Przykład ten dowodzi, że do rozstrzygnięcia problemów związanych z użyciem przecinków nie wystarczy tylko wiedza językowa, lecz także konieczna jest znajomość opisywanych realiów.

Trudności interpretacyjnych dotyczących omawianego problemu dowodzi również jedna z porad językowych Łukasza Mackiewicza, autora książki popularyzującej wiedzę na temat współczesnej normy (*497 błędów*): „Zawsze więc, gdy imiesłów precyzuje to, o czym mowa w pozostałej części wypowiedzi (WSO mówi o »wyznaczeniu zakresu określonego rzeczownika«), przecinka nie stawiamy. Dodajemy go tylko wtedy, gdy część zdania z imiesłowem przymiotnikowym stanowi swego rodzaju informację dodatkową, niezwiązaną z rzeczownikiem określonym przez ten imiesłów” (O12). Wyjaśnienie proponowane przez autora nie koresponduje z przywoływaną przezeń regułą. Zarówno bowiem przydawka integralna, jak i pozakonstrukcyjna precyzują znaczenie określonego rzeczownika (choć są nośnikami informacji mającej odmienny status, jeśli idzie o komunikatywność), jak również eksponują treść powiązaną z określonym członem.

Należy jednak stwierdzić, iż podział na przydawki integralne i dopowiadane oraz na przydawkowe równoważniki zdań jest trudny do zastosowania w codziennej praktyce. Piszącym jest po prostu trudno jednoznacznie zakwalifikować określone wyrażenie imiesłowowe do którejś z wyodrębnionych przez S. Jodłowskiego kategorii. A w związku z tym piszący stawiają przecinek bądź go pomijają w oparciu o własną intuicję. Owe problemy powinny skłonić kodyfikatorów normy interpunkcyjnej do zaproponowania wyrazistszych reguł (O7).

Zasadę wyłożoną w WSO po wielokroć przybliży czytelnikom internetowej Poradni Językowej PWN M. Bańko. Kontekst składniowy, w którym imiesłów przymiotnikowy zawęży zakres określanego słowa, nazywa sytuacją, gdy „jest [on] istotnym składnikiem frazy nominalnej, niezbędnym, aby ustalić jej odniesienie”¹⁷ (O2); sam rzeczownik zaś, nieuzupełniony o informację wyrażaną przez przymiotnikową formę fleksyjną czasownika, to – zdaniem badacza – człon o „referencji nieokreślonej” (O2). Kiedy imiesłów nie zawęży zakresu nadrzędnika, „niesie informację uboczną, dodatkową” (O2), „niekonieczną do identyfikacji tego, co wskazywane jest określanym [przez niego] rzeczownikiem” (O4), lub inaczej – określa słowo, którego referent „jest jednoznacznie wyznaczony”, np. dlatego, że we wcześniejszej partii wypowiedzi, z której pochodzi zdanie sprawiające trudności interpunkcyjne, już o nim mówiono (O3)¹⁸, bądź „ma referencję zgodną z intencją nadawcy” (O5). Opisywane tu kryterium dotyczące zawężania/niezawężania zakresu określanego członu nadrzędnego warszawski uczony nazywa również „wyznaczonością rzeczownika” (O6).

Maciej Malinowski sytuację, gdy imiesłów zawęży zakres rzeczownika, opisuje jako kontekst pisowniowy, w którym człon nadrzędny wraz z rozwiniętym imiesłowem stanowi „jeden związek składniowy (wyodrębniający)” (O13)¹⁹.

¹⁷ Por. też: „Przydawek k o n i e c n y c h , istotnych dla treści zdania, nie oddziela się od wyrazu określanego: *Nie używa do tego celu żadnego ze środków **polegających** na redukcji głosek **nieakcentowanych**. Spojrzał w kierunku **wskazanym** przez przybyszów”* (Jodłowski, Taszycki 1946: 61).

¹⁸ We wskazanej odpowiedzi przedmiotem wątpliwości językowych czytelnika jest poprawność interpunkcyjna frazy: „doświadczone tajskie masażytki szkolone w słynnej świątyni Wat Po w Bangkoku”. Pełna odpowiedź językoznawcy brzmi następująco: „Wersja z przecinkiem (»doświadczone tajskie masażytki, szkolone w słynnej świątyni Wat Po w Bangkoku«) będzie odpowiednia w kontekście, w którym referent frazy rzeczownikowej jest jednoznacznie wyznaczony (np. dlatego, że wcześniej już mówiono o masażytkach ze świątyni Wat Po i dobrze wiadomo, że o nie chodzi). W przeciwnym razie lepiej użyć wersji bez przecinka (»doświadczone tajskie masażytki szkolone w słynnej świątyni Wat Po w Bangkoku«) (O3).

¹⁹ Trzeba jednak zaznaczyć, że związek składniowy z określanym rzeczownikiem tworzy i przydawka integralna, i pozakonstrukcyjna.

Trudność w stosowaniu reguły sygnalizują pracownicy Internetowej Poradni Językowej Jana Długosza:

Nie zawsze możliwe jest jednoznaczne określenie funkcji składniowej imiesłowów, bo jest ona też zależna od intencji wypowiedzi. Również w przytoczonym zdaniu [*Lis to podstępny chytrus czyhający na cudzą własność, działający na szkodę innych* – dop. B.C.] użycie przecinka przed imiesłowem „czyhający” nie byłoby rażącym błędem, nie jest bowiem wykluczona intencja wskazania cech dodatkowych, rozwijających (O13).

2.3. Użycie przecinka w zdaniach z imiesłowem przymiotnikowym jest uzależnione od czynników strukturalnych i strukturalno-semantycznych

Najpełniejszy opis przestankowania zdań z imiesłowem przymiotnikowym przedstawiają autorzy PI²⁰. Oprócz rozstrzygnięć znajdujących umocowanie w semantyce proponują też zasady formułowane na podstawie strukturalnej analizy wypowiedzenia.

Wskazanie, by nie stawiać znaku interpunkcyjnego przed imiesłowem zawężającym zakres rzeczownika, wyłożone lakonicznie w WSO, zostaje wzbogacone o uwagi dotyczące sytuacji paralelnej: „przecinek należy postawić przed przydawką (też imiesłowem przymiotnikowym) określającą rzeczownik, którego zakres został już wyznaczony, np. *W jego bibliotece, zawierającej kilka białych kruków, wszystkie książki znajdowały się za szyldem; Jan Kulczyk od kilku lat wciąż znajduje się na czele listy najbogatszych Polaków, publikowanej przez tygodnik »Wprost«*²¹. Regułę formułuje się kategorycznie, nie dopuszczając odstępstw od rekomendowanej pisowni. Jak wynika z przykładów, członem wyznaczającym zakres może być m.in. zaimek lub spiętrzenie przydawek.

Imiesłów, który ogranicza referencję członu nominalnego, ujmowany jest jako „integralne określenie rzeczownika”, mające duże znaczenie dla treści wypowiedzenia: „jeśli przydawce nie towarzyszy wyznaczony zakres i jest ona integralnym określeniem rzeczownika, tzn. jeśli chcemy podkreślić wagę tego określenia, to przecinka między rzeczownikiem a tą przydawką nie stawiamy”²², np. *Korytarz prowadzący do sali konferencyjnej był ściśle strzeżony przez ochroniarzy.*

²⁰ Opis umieszczony jest na stronach 69–75.

²¹ Gdyby odbiorca wypowiedzi nie dostał informacji o tym, że tygodnik „Wprost” publikuje na swych łamach listę najbogatszych Polaków, przed pojawieniem się podanego komunikatu, właściwa byłaby pisownia bez przecinka przed imiesłowem.

²² Zasada, choć wydaje się czytelna, nie jest precyzyjnie sformułowana. We fragmencie *jeśli przydawce nie towarzyszy wyznaczony zakres* miesza się pojęcie konkretne (część

Trzy pozostałe rozstrzygnięcia formułuje się na podstawie oglądu cech strukturalnych i strukturalno-semantycznych. Przecinek należy postawić przed imiesłowem określającym nazwę własną, względem której jest on umieszczony w postpozycji, np. *Jerzy Koleśnik, działający od 5 lat na rzecz górnictwa, został zgłoszony na listę kandydatów na przewodniczącego związku*, oraz przed przydawką określającą „wyraz, którego się domyślamy”, np. *Wstał o siódmej rano, zdecydowany cały dzień pracować w ogródku; Przerazeni, szybko wycofali się z jaskini i wzięli nogi za pas*²³. W obu komunikatach eli-dowany jest podmiot, który można by oznaczyć konkretnym rzeczownikiem. Warto też podkreślić, że oba imiesłowy występują tu w funkcji określenia predykatywnego i zdaniem niektórych językoznawców właśnie ta konkretnie własność podrzędników wpływa na konieczność wyodrębnienia ich znakiem interpunkcyjnym (kiedy podmiot oznaczony jest konkretnym wyrazem i wprowadzony po imiesłowie przymiotnikowym, przecinek należy pominąć, np. *Wysłany pocztą lotniczą list dotarł trzeciego dnia do adresata*). Świadczą o tym opinie formułowane w poradniach językowych. Katarzyna Kłosińska, zapytana na łamach poradni PWN o poprawność analogicznych wypowiedzeń, zwraca uwagę na fakultatywność rozstrzygnięć interpunkcyjnych:

W podanych przez Panią zdaniach takie określenia [mowa o określeniach predykatywnych – B.C.] występują na początku zdania niezawierającego orzeczenia [sic!]. W takiej sytuacji przecinek można postawić, lecz można go też pominąć. Na ogół pomija się go, jeśli określenie nie jest rozbudowane (np. *Wyczerpany położył się spać*), a zostawia się go przy rozbudowanym określeniu (*Znudzony długowiecznym życiem, wzdychał co chwile*) (O10)²⁴.

zdania) z abstrakcyjnym (zakres) i włącza do opisu przymiotnik *integralny*, który nieopatrzony dodatkowym komentarzem niczego nie wyjaśnia. Jest przejawem badawczej intuicji, która domaga się uściślenia. Warto też podkreślić, że kategorię w wymowie myśl osłabiana jest zwrotem *jeśli chcemy* umieszczanym we wtrąceniu. Rodzi się więc pytanie, z jakim aktem mowy mają do czynienia odbiorcy: chodzi o nakaz czy zalecenie?

²³ Na innej stronie autorzy PI opisują ów kontekst jako użycie przecinka w konstrukcjach z imiesłowowym równoważnikiem zdania: „Najogólniejsza reguła w tym zakresie mówi o oddzieleniu przecinkiem [...] równoważnika, zwłaszcza jeśli pełni funkcję zdania podrzędnego, np. *Uczulony na pyłek kwiatów, dostał ataku astmy*. (Ponieważ był uczulony na pyłek kwiatów [...])”. S. Jodłowski widzi w cytowanych konstrukcjach przydawkowy równoważnik zdania, który należy oddzielić/wydzielić przecinkiem niezależnie od pozycji w zdaniu (Jodłowski 2002: 110). W innym miejscu zauważa autor, że tego typu konstrukcje nie są częścią głównego aktu zdaniotwórczego. Wyrażają informację drugoplanową i stanowią równoważnik uprzednich zdań pobocznych. Z tego powodu należy je oddzielić przecinkiem (Jodłowski 1950: 24).

²⁴ Wątpliwości czytelnika wzbudziły trzy zdania: *Znudzony długowiecznym życiem(,) wzdychał co chwile(,) Niestety osłabieni(,) poddali się przeciwnikom(,) Ranny(,) wierzył nogami* (O10).

M. Bańko, nawiązując do teorii Z. Klemensiewicza, nazywa tego typu przydawki orzekającymi i zwraca uwagę na to, że jeden z najbardziej zasłużonych polskich syntaktyków „wśród charakterystycznych cech [...] zdań [z określeniem predykatywnym] wymienił [...] potrzebę wydzielenia przydawki orzekającej za pomocą pauzy, której odpowiednikiem w piśmie – choć autor nie powiedział tego wprost – jest przecinek” (O11).

3. Podsumowanie

Konieczność lub możliwość postawienia/pominięcia przecinka w zdaniach z imiesłowem przymiotnikowym oraz rzeczownikiem uzależnia się od trzech kryteriów, co pokazuje poniższa tabela 1.

Wśród wymienionych reguł można wskazać zalecenia wykazujące różny stopień przydatności. I tak np. sytuacja 1. jest rzadka, bo oparta na nie-naturalnej składni; co więcej fragment kwalifikowany przez autorów jako wtrącenie może być równie dobrze traktowany jako integralny składnik głównej myśli: ani drugorzędny, ani szczególnie istotny. Sytuację 10. egzemplifikują natomiast zdania, których interpunkcję należałoby oprzeć przede wszystkim na kryterium „wyznaczoności rzeczownika”, nie zaś ogólnej zasadzie przestankowania wtrąceń. Regułę 9., dotyczącą nazw własnych, można wyprowadzić z zasady 6., dlatego że onimy, z definicji, mają referencję jednostkową. Wysoką rangę należy przypisać zaleceniom semantycznym, o długiej tradycji opisu, które jednak mogą okazać się trudne do zastosowania w praktyce redakcyjnej.

Wskazania poszczególnych autorów, co oczywiste, dyferencjuje także różny stopień kategoryczności zaleceń. Jedne są obligatoryjne [7.], inne – fakultatywne [8.]. Sztywność postulowanych rozwiązań zależna jest z pewnością od wycucia językowego konkretnego eksperta.

Możliwe są sytuacje, gdy dwa odmienne zalecenia daje się odnieść do jednego komunikatu, ale narzucają one różne rozwiązania redakcyjne, por. zasadę 2., w której imiesłów *de facto* zawęża zakres znaczeniowy rzeczownika, i regułę 5., dotyczącą zakresu. W ten sposób ujawnia się brak wewnętrznej spójności przywoływanych reguł.

Twórcy opracowań normatywnych i opinii językoznawczych prezentują wskazany problem ogólnikowo (w takim wypadku – odwołując się najczęściej wyłącznie do czynników strukturalno-semantycznych) lub szczegółowo (rozpatrując również czynniki wyłącznie strukturalne i kryterium intencji autora).

Tabela 1. Podsumowanie reguł poprawnościowych dotyczących przestankowania zdań z imiesłowami przymiotnikowymi

Czynniki, które wpływają na interpunkcję w zdaniach z imiesłowem przymiotnikowym i rzeczownikiem		
czynniki strukturalne	czynniki strukturalno-semantyczne	intencja nadawcy
<p>1. Przecinkiem należy wydzielić obustronnie wtrącenie oparte na imiesłowie przymiotnikowym poprzedzające rzeczownik określany przez imiesłów (SI): <i>Spotkałem, mieszkającego od lat za granicą, kolegę.</i></p> <p>2. Przecinek można postawić przed imiesłowem, który inicjuje rozbudowany sąd (SI) (im grupa składniowa oparta na imiesłowie jest bardziej rozwinięta, tym większa potrzeba postawienia przecinka – MB^a): <i>Spotkałem kolegę(,) mieszkającego od lat w daleko położonej Anglii.</i></p> <p>3. Przecinek można postawić przed imiesłowem, który wprowadza niewielkich rozmiarów grupę składniową (SI): <i>Spotkałem kolegę(,) mieszkającego w Anglii.</i></p> <p>4. Przecinek należy pominąć, gdy imiesłów znajduje się w prepozycji względem rzeczownika w wypowiedzeniach zawierających bezpośrednio wyrażony podmiot (kiedy imiesłów nie jest elementem wtrącenia) (SI; PI): <i>Mieszkającego od lat w Anglii kolegę spotkałem niespodziewanie wczoraj.</i></p>	<p>5. Nie oddziela się przecinkiem przydawek, które wyznaczają zakres określanego rzeczownika (WSO; PI; MB): <i>Spotkałem kolegę mieszkającego w Anglii.</i></p> <p>6. Oddziela się przecinkiem przydawki, które nie wyznaczają zakresu określanego rzeczownika, są zaś nośnikiem treści drugoplanowych, niejako dopowiadanych (PI; MB; AW; MM): <i>Spotkałem mojego jedyne go kolegę, idącego w stronę pobliskiego lasu.</i></p> <p>7. Przecinkiem należy oddzielić, wyodrębnić obustronnie określenia predykatywne (PI): <i>Zaniepokojony i wzburzony, zobaczyłem nagle mojego przyjaciela.</i></p> <p>8. Przecinkiem można oddzielić, wyodrębnić obustronnie określenia predykatywne (KK): <i>Zaniepokojony i wzburzony(,) zobaczyłem nagle mojego przyjaciela.</i></p> <p>9. Przecinek stawiamy przed imiesłowem, który wchodzi w bezpośrednią relację formalno-znaczeniową z wyrazem mającym status <i>nomen proprium</i> (PI): <i>Spotkałem Marka Rudzkiego, mieszkającego w Anglii.</i></p>	<p>10. Grupę składniową opartą na imiesłowie można wyodrębnić obustronnie przecinkami, chcąc podkreślić, że niesiona przez nią informacja jest drugoplanowa (MB): <i>Moi koledzy, mieszkający w Stanach Zjednoczonych, wzięli udział w akcji charytatywnej Moi koledzy mieszkający w Stanach Zjednoczonych wzięli udział w akcji charytatywnej.</i></p>

^a W tabeli użyto dodatkowych skrótów wskazujących na badaczy językoznawców, których poglądy prezentowano: MB – Mirosław Bańko, AW – Adam Wolański, KK – Katarzyna Klośńska, MM – Maciej Malinowski.

Źródło: Opracowanie własne.

Rekomendacje przedstawiane przez ekspertów poradni językowych bywają lakoniczne, bo w oczywisty sposób koncentrują się wokół jednostkowych problemów sygnalizowanych przez czytelników. Dziwić jednak może to, że rozstrzygnięcia, które w niektórych książkowych opracowaniach uznawane są za istotne, w innych zostają zupełnie pominięte. Rozczarowywać

może w szczególności zawartość WSO, w którym co prawda wyklada się regułę wyznaczoności rzeczownika, ale nie prezentuje problemu całościowo, z uwzględnieniem bogactwa rozmaitych kontekstów. Stopień szczegółowości opisu zawartego w poradniku czy słowniku można tłumaczyć przeznaczeniem książki, nasuwa się jednak pytanie o współczesny status normy interpunkcyjnej i odpowiednie narzędzia służące do jej prezentacji.

Wydaje się, że przywołane reguły odpowiadają wszystkim sytuacjom pisowniowym budzącym wątpliwość użytkowników języka w tym konkretnym kontekście²⁵, choć trzeba zaznaczyć, iż żadne źródło nie omawia ich całościowo. Problem może stanowić ich interpretacja i odniesienie do jednostkowych fragmentów tekstu. Nie sposób więc nie zapytać, czy wskazanego repertuaru rozwiązań nie dałoby się uprościć. Postulował o to m.in. A. Wolański, krytycznie odnosząc się do opisanego w niniejszym artykule reguły semantycznej. Autor proponował też rozwiązanie:

Można by np. uznać za podstawową zasadę nieoddzielania interpunkcyjnego wyrażenia z imiesłowem przymiotnikowym. Taka właśnie praktyka dominuje bowiem we współczesnych tekstach. Fakultatywnie piszący miałby prawo do oddzielania takich wyrażenia przecinkiem, jeśli – w jego mniemaniu – miałyby one charakter dopowiedzeniowy bądź uboczny (bez względu na szyk) (O7).

Gdyby problem interpunkcji imiesłowów przymiotnikowych oprzeć wyłącznie na kryterium strukturalnym i kryterium „intencji autora” dotyczącym rangi eksponowanej treści, przestankowanie omawianych w artykule grup wyrazowych – sprowadzone do kwestii wyrazowego sąsiedztwa oraz wydzielenia wtrąceń czy dopowiedzeń – z pewnością nie sprawiałoby większych kłopotów.

Warto podkreślić, że głos A. Wolańskiego, mimo że formułowany *in contrario* wobec propozycji S. Jodłowskiego, *de facto* pozostaje z nią w styczności. Przydawki integralne i przydawki pozakonstrukcyjne co do istoty różnią się rangą, jaką odgrywają w akcie zdaniotwórczym. Pierwsze z nich są częścią aktu głównego (a więc elementem ciągu słów, który uznać można za przewodnią myśl wyrażaną przez nadawcę); drugie zaś – stanowią akt odrębny, pozostający w związku z aktem głównym (wyrażają więc lub współwyrażają myśl poboczną, drugoplanową) (Jodłowski 1950: 22–23). Rezygnacja z pojęć oznaczających semantyczne typy przydawki dokonana w sposobie wyjaśniania normy pisowniowej nie byłaby zatem zerwaniem z dotychczasową tradycją opisu, lecz odejściem od eksplanacji, których zrozumienie nastęrczać może trudności, bo wymaga wiedzy językoznawczej.

²⁵ Trzeba dodać, że problematycznych kontekstów pisowniowych związanych z przestankowaniem przydawek jest więcej, por. Awramiuk, Andrejewicz (2016).

Innym możliwym rozwiązaniem jest powiązanie interpunkcji imiesłowów przymiotnikowych z tzw. kryterium rytmicznym²⁶. Wydaje się, że człon rzeczownikowy i człon imiesłowowy, które wykazują duży stopień powiązania semantycznego, są wypowiedzane jako integralna całość brzmieniowa – między jednym a drugim składnikiem na ogół nie pojawia się pauza i spadek intonacyjny. Przydawka dopowiadająca prawie zawsze wyodrębniona jest prozodyjnie i poprzedzona krótką przerwą. To oczywiście wyłącznie tendencja, ale wyczuwalna znacznie łatwiej niż drobne niuanse semantyczne. Co więcej, dostrzegają ją S. Jodłowski. Wskazując czynnik, jaki można obrać za podstawę dyferencjowania interpunkcji w wyrażeniach z imiesłowem, podkreślał: „Którekolwiek z omawianych kryteriów przyjmujemy [...] zawsze tym wewnętrznym kryteriom będą towarzyszyć jeszcze pewne wykładniki zewnętrzne z postaci odpowiednio rozmieszczonych przestanków oddechowych oraz akcentów zdaniowych i kadencji” (Jodłowski 1950: 26).

Wykaz skótów

- PI – E. Polański, M. Szopa, E. Dereń: *Poradnik interpunkcyjny*. Katowice 2010.
 SI – J. Podracki, A. Gałązka: *Słownik interpunkcyjny*. Warszawa 2002.
 WSO – E. Polański (red.): *Wielki słownik ortograficzny PWN*. Warszawa 2010.

Literatura

- Awramiuk E., Andrejewicz U. (2016): *Miejsca niedookreślone w polskiej interpunkcji – wybrane zagadnienia*. „Poradnik Językowy” 4, s. 7–18.
 Jodłowski S. (1950): *Interpunkcja przydawek*. „Poradnik Językowy” 5, s. 21–26.
 Jodłowski S. (1977): *Podstawy polskiej składni*. Warszawa.
 Jodłowski S. (2002): *Zasady interpunkcji*. Podręcznik. Kraków.
 Jodłowski S., Taszycki W. (1946): *Zasady pisowni polskiej i interpunkcji ze słownikiem ortograficznym*. Kraków.
 Karpowicz T. (2009): *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*. Warszawa.

Odpowiedzi udzielone na łamach Poradni Językowej PWN

- O1 – odpowiedź Adama Wolańskiego: *Interpunkcja rozwiniętych imiesłowów*, 14.01.2020. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Interpunkcja-rozwinietych-imieslo-wow;19900.html>>, dostęp: 11.08.2020.

²⁶ Wspomina o nim m.in. Tomasz Karpowicz, analizując konteksty pisowniowe, w których znak interpunkcyjny należy pominąć ze względów brzmieniowych, por. [odstępstwa od kryterium składniowego] „nie naruszają [...] normy tylko wtedy, gdy wprowadzony znak interpunkcyjny zakłóciłby konstrukcję rytmiczną lub wizualno-estetyczną wypowiedzenia lub powodowałby dwuznaczność w interpretowaniu danego fragmentu tekstu” (Karpowicz 2009: 144).

- O2 – odpowiedź Mirosława Bańki: *Przecinek a rozwinięty imiesłów przymiotnikowy*, 4.09.2013. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/przecinek-a-rozwiniety-imie-slow-przymiotnikowy;14409.html>>, dostęp: 11.08.2020.
- O3 – odpowiedź Mirosława Bańki: *Przecinek a imiesłów przymiotnikowy*, 25.09.2008. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/przecinek-a-imieslow-przymiotnikowy;9485.html>>, dostęp: 11.08.2020.
- O4 – odpowiedź Mirosława Bańki: *Przecinek a imiesłowy przymiotnikowe*, 2.09.2009. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/slowniki/ledwie-zakrywaj%C4%85c%C4%85-jej-po%C5%9Bladki.html>>, dostęp 11.08.2020.
- O5 – odpowiedź Mirosława Bańki: *Imiesłów przymiotnikowy a przecinek*, 17.09.2007. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/imieslow-przymiotnikowy-a-przecinek;8476.html>>, dostęp: 11.08.2020.
- O6 – odpowiedź Mirosława Bańki: *Przecinek a rozwinięty imiesłów przymiotnikowy*, 11.10.2010. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/przecinek-a-rozwiniety-imie-slowow-przymiotnikowy;11461.html>>, dostęp: 11.08.2020.
- O7 – odpowiedź Adama Wolańskiego: *Przecinek a imiesłowy przymiotnikowe*, 21.07.2009. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/przecinek-a-imieslowy-przymiotnikowe;10407.html>>, dostęp: 13.08.2020.
- O8 – odpowiedź Macieja Malinowskiego: *Interpunkcja przy przydawkach*, 22.02.2018. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Interpunkcja-przy-przydawkach;18409.html>>, dostęp: 13.08.2020.
- O9 – odpowiedź Mirosława Bańki: *Różności interpunkcyjne*, 11.09.2006. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/szkaj%C5%9Bwiat%C5%82a%20d%C5%82ugie.html>>, dostęp: 13.08.2020.
- O10 – odpowiedź Katarzyny Kłosińskiej, 10.07.2019. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Przecinki-w-okreszeniu-predykatywnym;19583.html>>, dostęp: 13.08.2020.
- O11 – odpowiedź Mirosława Bańki, 30.06.2012. Poradnia Językowa PWN, <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/tzw-przydawka-orzekajaca-a-przecinek;13302.html>>, dostęp: 13.08.2020.

Inne źródła

- O12 – odpowiedź Łukasza Mackiewicza, 15.09.2012. ekorekta24.pl, <<https://www.ekorekta24.pl/przecinek-przed-imieslowem-przymiotnikowym/>>, dostęp: 03.02.2020.
- O13 – odpowiedź pracowników Internetowej Poradni Językowej Jana Długosza: *Gdzie postawić przecinek?*, 8.02.2019. Internetowa Poradnia Językowa Jana Długosza, <<http://www.poradniajezykowa.ujd.edu.pl/kategorie/interpunkcja?page=1>>, dostęp: 13.08.2020.

